

процвітаючу європейську державу, де кожен громадянин відчуває себе відповідальним співтворцем свого майбутнього.

Список використаних джерел

1. Владика Галицький. *Український тиждень*. 19 квітня 2011.
2. Войналович В. Шептицький Андрей / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 783.
3. Ленчик В. Шептицький Андрей (хресні імена Роман, Олександр, Марія) / Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. Т. 10. С. 3841–3844.
4. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
5. Редліх Ш. Невизнаний Шептицький. *Тиждень.ua*. 13 квітня 2012.
6. Хом'як О., Гайова О. Андрей Шептицький піввіку оберігав Церкву та її вірян. *Високий Замок*. 30 січня – 1 лютого 2015.
7. Басараб В. І. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького: дисертація ... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород: ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», 2019. 337 с.
8. Українська Греко-Католицька церква: минуле і сучасне: монографія / Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М., Голонич Я. Fairmont, WV, USA, 2020. 380 с.
9. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2001. 608 с.

Андрій КЛІШ

доктор історичних наук, професор
кафедри історії України, археології та
спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ: ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН

Історія Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) на межі XIX–XX ст. нерозривно пов'язана з іменами видатних діячів національного, культурного та церковного життя. Серед них особливе місце посідають митрополит Андрей Шептицький – духовний провідник українців упродовж перших десятиліть XX ст., та Олександр Барвінський – знаний історик, публіцист, педагог і політичний діяч. Незважаючи на відмінність у сфері діяльності та життєвому досвіді, обох об'єднувала глибока заангажованість у справи національного

відродження, захисту прав українського народу та плекання духовної самобутності. Їхні контакти, хоча й не набули системного характеру, відображають складний спектр взаємин між церковною і світською елітою галицького суспільства початку XX ст.

Особливий інтерес становлять погляди О. Барвінського на постать митрополита Андрея, зафіксовані в його спогадах та публіцистиці. У своїх оцінках Барвінський не лише акцентує на безсумнівних заслугах А. Шептицького в справі збереження східного обряду й церковної єдності, а й критично аналізує його позицію в умовах політичного та церковного тиску з боку польської влади і Риму в 1920-х рр. Особливо дискусійним став момент впровадження celibату, який викликав широкий суспільний резонанс і поставив перед духовенством вибір між вірністю традиції та вимогами Апостольської Столиці.

Початок XX ст. позначився важливими зрушеннями в церковному житті Галичини, серед яких однією з найвизначніших подій стало призначення А. Шептицького на митрополичий престол. Як зазначав О. Барвінський у спогадах, постать нового глави ГКЦ, попри свій шляхетський, частково полонізований родовід, справила на нього враження глибокою внутрішньою переміною та поступовим наближенням до українського церковного й національного життя. О. Барвінський наголошував на тому, що А. Шептицький, ще у монастирські роки, прагнув не лише інтелектуального, але й духовного зростання, що проявлялося в активній проповідницькій та місійній діяльності.

Зміна світоглядних орієнтацій А. Шептицького, зокрема його поступове наближення до національного русинства, була для О. Барвінського не лише ознакою особистісної трансформації, а й політичним шансом. Політик, що відстоював ідеї культурного й релігійного самоствердження українців у рамках Австро-Угорської монархії, розглядав кандидатуру А. Шептицького як компромісну, але перспективну для зміцнення позицій національно свідомого духовенства. Цим можна пояснити підтримку О. Барвінським його кандидатури під час опору Риму щодо іншого претендента – єпископа К. Чеховича.

Особисті контакти О. Барвінського з молодим ієромонахом, а згодом – ігуменом Онуфріївського монастиря, стали основою довірливих взаємин, які пізніше трансформувалися в політичну співпрацю. У спогадах О. Барвінського простежується не лише інтелектуальна симпатія, а й зацікавлення внутрішнім світом А. Шептицького, його ставленням до національного питання та церковної ідентичності. О. Барвінський наголошував, що А. Шептицький уважно слухав його думки з питань церковно-національної політики, уникаючи при цьому публічних заяв, що засвідчує його обережний, але продуманий стиль поведінки у складному конфесійному та політичному середовищі Галичини.

Погляди О. Барвінського на роль церковної ієрархії у національно-громадському житті знайшли своє відображення у його численних розмовах із молодим єпископом А. Шептицьким. Барвінський відстоював думку, що в умовах відсутності світських національних еліт, здатних представляти українське питання на загальнодержавному рівні, саме єпископат мав би перебрати на себе функцію духовного та суспільного проводу. О. Барвінський рішуче заперечував погляд його попередника, митрополита Ю. Куїловського, що священник має обмежуватись виключно літургійними функціями, і наполягав на необхідності активної участі владики в національно-політичному русі.

Незважаючи на свідоме прагнення А. Шептицького залишатися «над партіями» і бути пастирем усіх вірних, О. Барвінський фіксував певні обмеження в реалізації цього ідеалу. Особливе занепокоєння викликала ситуація в Станіславській єпархії, де, попри чисельну присутність народовської інтелігенції, вплив на єпископа здобули особи, наближені до москвофільських середовищ. О. Барвінський критично оцінював їхню слабку інтелектуальну підготовку та наголошував, що саме завдяки інтригам і вмілому пристосуванню вони здобули непропорційно великий вплив на новопризначеного митрополита.

Водночас у Львові, в митрополичій адміністрації, з'явилися особи, здатні позитивно впливати на А. Шептицького. Зокрема, І. Чапельський, як управитель митрополичих маєтків, справляв на митрополита враження своєю виваженістю, народними переконаннями і тверезим поглядом на національну справу. Таким чином, у поглядах О. Барвінського простежується прагнення спрямувати митрополита до активної ролі у формуванні української модерної церковно-громадської ідентичності та до підтримки народовської орієнтації в умовах ідеологічної поляризації галицького суспільства.

Особливе місце у спогадах О. Барвінського про митрополита А. Шептицького займає оцінка його багатогранної культурно-просвітницької та церковно-організаційної діяльності. О. Барвінський порівнював постать А. Шептицького з Петра Могилою – історичним символом високого церковного реформаторства, підкреслюючи, що новий митрополит намагався заповнити ті прогалини, які гальмували національний розвиток українців. Своє матеріальне багатство А. Шептицький використовував як інструмент для підтримки широкого кола духовних, освітніх та культурних ініціатив. Особливу увагу О. Барвінський звертав на заснування Національного музею у Львові – справжнього монументу нації, що в його розумінні мав стати підвалиною майбутньої Академії наук і мистецтв.

Серед інших ініціатив А. Шептицького, О. Барвінський згадував підтримку жіночої гімназії сестер-василіянок у Львові, численних церковних

інституцій та освітніх закладів. Значною була також допомога українській молоді в здобутті освіти за кордоном, зокрема у сфері богослов'я, живопису та духовної літератури. Усе це сприяло формуванню в А. Шептицького безпрецедентного авторитету серед української спільноти не лише в Галичині, але й на Великій Україні та в еміграції. О. Барвінський не оминає й політичного виміру його діяльності: участь у нарадах Української національної ради у Львові під час Першої світової війни, активна підтримка української державної ідеї, дипломатичні місії до західноєвропейських столиць.

Разом з тим, автор виявляє й критичні нотки у своїй оцінці митрополита. О. Барвінський підкреслював, що А. Шептицький, попри свій стратегічний розмах і культурно-просвітницьке бачення, не мав належного чуття в кадровій політиці. Зокрема, він закидає митрополитові недосконалість у доборі осіб на ключові церковні посади, як-от каноніки митрополичої капітули, ректори семінарії, єпископи Станіславської та Перемиської єпархій, а також настоятель церкви св. Варвари у Відні. На думку О. Барвінського, А. Шептицький надто часто висував осіб «з найнижчих верств», що, на думку політика, не відповідало високим вимогам до церковного проводу у складних умовах національного і політичного життя.

У своїй суспільно-церковній діяльності митрополит А. Шептицький послідовно керувався великою ідеєю церковного поєднання – з'єднання Східної і Західної Церков. Ця екуменічна концепція визначала вектор його численних ініціатив, позначених прагненням вивести українську греко-католицьку традицію на міжнародну арену. Як зауважував О. Барвінський, кожен публічний виступ митрополита мав на меті демонстрацію глибини, краси та історичної вартості візантійсько-українського обряду, що викликало не лише зацікавлення, а й захоплення серед представників латинської традиції.

Про глибину європейського впливу А. Шептицького свідчив приклад залучення іноземців до обряду: князь Макс Саксонський, а також бельгійські та французькі священники не лише вивчали церковнослов'янську мову та обрядовість, а й долучалися до душпастирської діяльності на українських теренах. Зокрема, саме з ініціативи митрополита було засновано чин редемптористів греко-католицького обряду у Збоїськах біля Львова, який мав місійний характер. О. Барвінський наголошував, що це піднесення церковної і культурної місії до загальноєвропейського рівня забезпечило А. Шептицькому виняткову популярність серед галицького громадянства.

Повернення митрополита з московського заслання, а згодом із місійної подорожі США, мали символічне значення – їх сприймали як «княжі тріумфи», гідні великого національного провідника. Не менш важливою подією, яка, за О. Барвінським, увінчала політичну вагу А. Шептицького, була його промова в

австрійській палаті вельмож, де той виступив із рішучою підтримкою ідеї українського університету у Львові. Цей факт, разом із аудієнцією у цісаря Франца Йосифа та контактами з архикнязем Вільгельмом, демонструє прагнення митрополита інтегрувати українську справу у вищі імперські й династичні кола.

Зі зміною політичної ситуації після розпаду Австро-Угорської монархії й встановлення польської адміністрації в Галичині, значно зросла напруга у взаєминах між українською греко-католицькою ієрархією та новою державною владою. Як зауважував О. Барвінський, польські урядові й церковні чинники здійснювали систематичний тиск на українську Церкву, обряд і самобутню ідентичність духовенства, обмежуючи її свободу та простір суспільної діяльності. Особливо критичною виявилася зміна ставлення Апостольської Столиці після обрання Папи Пія XI – колишнього нунція в Польщі Акілле Ратті, котрий, за спостереженням О. Барвінського, виявляв прихильність до польської національної політики й нехтував потребами українського греко-католицького духовенства.

У цьому контексті розгорілася гостра внутрішньоцерковна дискусія довкола питання celibату. Єпископи Станіславський Григорій Хомишин і Перемиський Йосафат Коциловський, діючи в тісному контакті з польською церковною і державною владою, почали послідовно впроваджувати обов'язковий celibат для кандидатів у священство. Г. Хомишин навіть стверджував, що лише неодружене духовенство спроможне повноцінно виконувати пастирські функції та бути основою для організаційного зростання Церкви. Під тиском цих впливів, митрополит А. Шептицький, попри початкову стриманість, також частково пристосувався до нових обставин: він застерігав половину місць у духовній семінарії у Львові для кандидатів, які письмово зобов'язувалися до celibату. Коли ж майбутні священники виявляли спротив, митрополит погрожував замінити їх редемптористами.

Цей поворот у позиції А. ПШептицького, як підкреслює О. Барвінський, пов'язаний з його візитом до Риму під час повернення з американської місійної подорожі. Там, за свідченням отців-василіян, митрополит «програв справу» на аудієнції в Папи Пія XI, ймовірно, через небажання Апостольської Столиці підтримувати унійний напрям на Сході в традиційній формі. Відтоді відбулося помітне «охолодження» у ставленні Ватикану до греко-католицького керівництва, що, на думку О. Барвінського, було наслідком впливу польського духовництва, зокрема єзуїтів, які пропагували ідею прямого навернення східних християн на латинський обряд.

Особливо драматичним цей процес став на теренах Волині та Холмщини, де було відібрано понад 500 православних храмів, які не були повернуті ані

православній, ані греко-католицькій громаді. Єпископа Йосифа Боцяна, висвяченого митрополитом у період заслання, фактично усунули від очікуваного проводу на Волині, зводячи його роль до суфрагана без реального юрисдикційного обсягу.

Зміна церковної політики, впровадження целібату і небажання враховувати традиції греко-католицького обряду спричинили глибоке розчарування в українському суспільстві. Як реакцію на ситуацію створено в 1925 р. «Церковно-народний комітет» на чолі з Юліаном Романчуком, який організував низку всенародних віч у Львові, Перемишлі й Станіславові. Їхні резолюції стали основою для пропам'ятного письма до Апостольської Столиці, підписаного 209-ма провідними представниками інтелігенції, включно з членами Львівського Ставропігійського братства. Незважаючи на намагання донести позицію до широкої громадськості, текст письма не був оприлюднений у церковній пресі через дію внутрішньої цензури.

У цьому конфлікті, на думку О. Барвінського, митрополит А. Шептицький опинився в складній дилемі: між лояльністю до Апостольської Столиці, тиском польської влади і потребами українського духовенства та народу. Певне пристосування до римських орієнтацій, особливо в питанні целібату, підірвало довіру до його лідерства і призвело до тимчасового відчуження від української національної спільноти.

Аналіз взаємин О. Барвінського та митрополита А. Шептицького дозволяє краще зрозуміти напружене й водночас плідне співіснування світської і церковної еліти українського суспільства Східної Галичини на зламі XIX–XX ст. Обидві постаті відігравали ключову роль у національному русі, проте мали різне бачення шляхів реалізації української ідеї та завдань духовної й політичної модернізації суспільства.

У публіцистичних працях О. Барвінський із належною пошаною окреслює велич постаті митрополита як духовного і культурного провідника, який глибоко розумів місію Церкви у національному житті. Особливо він наголошує на ролі А. Шептицького у підтримці просвітницьких, мистецьких і наукових ініціатив, що стали основою для модерного українського культурного простору. Водночас критичний погляд О. Барвінського на події 1920-х рр. – зокрема на спроби впровадження целібату – свідчить про глибоке занепокоєння станом традиційної духовної практики та ризиком латинізації Церкви.

Ці оцінки відображали ширший суспільний настрій того часу, коли українська інтелігенція, позбавлена державної підтримки, шукала опори в Церкві, водночас вимагаючи від неї збереження національної ідентичності. Зміна політичних обставин після розпаду Австро-Угорщини, зростання польського тиску та орієнтація Ватикану на латинський шлях єдності значною

мірою ускладнили позицію А. Шептицького, змусивши його до болісних компромісів.

Таким чином, взаємини між О. Барвінським і А. Шептицьким є цінним прикладом складного діалогу між двома таборами української еліти – церковною і світською – в умовах кризової міжвоєнної доби. Їхні постаті репрезентують не лише дві моделі служіння народу, але й дві траєкторії національного поступу, що, попри розбіжності, доповнювали одна одну в спільній боротьбі за збереження української ідентичності.

Список використаних джерел

1. Лехнюк Р. О. «Лише під проводом нашого ВПр. Епископату може нарід наш двигнути ся з занепаду»: взаємини представників українського християнсько-суспільного руху з вищими ієрархами Греко-католицької церкви в Галичині на початку XX ст. *Історія релігій в Україні*. 2016. Ч. 1. С. 483–496.
2. Лехнюк Р. О. Постать митрополита Андрея Шептицького в неопублікованих фрагментах «Споминів з мого життя» Олександра Барвінського. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2023. Вип. 38. С. 244–258.
3. Чорновол І. «Владика для всіх вірних» – Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського. URL: https://risu.ua/vladika-dlya-vsikh-vernih-mitropolit-andrey-sheptickiy-u-spogadah-oleksandra-barvinskogo_n75326?utm_source=chatgpt.com

Іван КУЦІЙ

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України, археології та спеціальних
галузей історичних наук Тернопільського
національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ПОСТАТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Митрополит Андрей Шептицький упродовж різних історіографічних періодів привертав увагу численних науковців завдяки багатогранності своєї діяльності та глибині особистості. Його постать стала предметом спеціалізованих досліджень у різних галузях історії, філології, богослов'я, релігієзнавства, політології та інших соціогуманітарних дисциплін. Дослідники вже тривалий час аналізують життєвий шлях митрополита, його церковну та суспільно-політичну діяльність, духовну і публіцистичну спадщину, а також